

Fatih Darüşşifası'nın Han'a Dönüştürülme Teşebbüsü

Gönül Güreşsever Cantay *

Özet

Fatih Külliyesi, Cami ekseninde paralel aksellere göre planlanmış bir eğitim-öğretim sitesi olup, dönemi içinde site-üniversiter kuruluşuyla önemlidir. Eğitim-öğretim bütünlüğü içinde tıp eğitim-öğretim ön plana çıkmakta, bunun uygulama yeri olan darüşşifa yapısı ise külliye bütünlüğünde önemli olmaktadır. Zaman içindeki ihmaller nedeniyle günümüze ulaşamayan darüşşifa yapısı, öncelikle tıp tarihçilerinin ve mimarların konusu olmuş, günümüze birçok yayın ulaşmıştır. Bu çalışma içeriğinde ise yeni belge ve çizimler beraberinde kaynakların ve 19.yüzyıl başlarından rölöve, restorasyon ve keşif (rapor) adıyla tanınan belgelerin tanzimi, tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fatih Darüşşifası, rölöve, restorasyon, keşif.

The Attempt of Transforming Fatih Darüşşifası to Inn

Abstract

Fatih Complex had been planned within parallel axes in the center line of mosque, as an education and training site, and important for its period as an university site. The medical education had been prominent within the integrity of education and training and the hospital structure as the application space of this education had been important within the integrity of this complex, as well. The hospital complex could not reach the present day regarding the neglects during history. It has been a study case, primarily for medical historians and architects, and many publications about it have reached the day. Within the content of this study, 19th century dated building survey, restoration and budget estimate reports have been regulated, presented and evaluated by the new documents and drawings

Keywords: Fatih Darüşşifası, building survey, restoration, budget estimate.

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye, g.cantay@hotmail.com

Fatih Darüşşifası, Fatih Külliyesi'nin merkezini oluşturan cami ve avlusu etrafında, caminin mihrap eksenine paralel eksenler üzerinde gelişen medreseler sisteminin (sahn-ı seman ve tetimme medreseleri) kuruluşu dışında ve caminin kible tarafında, paralel eksenler arasında gerçekleştirilen, iki önemli yapıdan biridir. Günümüze arsası yapılaşarak ulaşmış olan bu yapının kalıntıları 1970 yıllarına kadar görülebilmekteydi.

Fatih Darüşşifası, külliye'nin bir bütün olarak işlevsel yapılarının planlandığı alanda inşa edildiğinden, külliye'nin tarihlendirilmesi içinde değerlendirilmiştir. İstanbul'un Fethi'nden 17 yıl sonra h.875/m.1470 yılında tamamlanan ve "**Yeni İmare**t" adıyla anılan külliye'nin çok sayıda vakfiye ve suretleri günümüze ulaşmıştır.¹ Günümüze ulaşan bu birinci derece belgeler darüşşifanın bina olarak eksikliğine rağmen, darüşşifaya ait bilgileri ulaştırması bakımından önemlidir. Bu vakfiye ve suretlerinde darüşşifaya ait bilgiler verilmiş ve darüşşifaya ayrılan vakıf gelirleri kadar alınacak personelin vasıfları, ücretleri ve sayısı da belirtilmiştir.

Konuyla ilgili yayınlar dikkate alındığında, önceki tarihlerden bir kaynak olan Evliya Çelebi'nin **Seyahatnamesi**'nde (c.1, İstanbul 1314/1896, s.321) "İstanbul'daki Bimaristan **ve muristanlar** - (evvel tımarhane-i Ebul Fetih Sultan Mehmed) 70 hücre ve 80 aded kubbe ve 200 hademe vardır. **Dersiâm-ı hekim başısı** vardır. Ayînede ve revandagândan bir adam hasta olsa bimarhaneye götürüb ona hizmet ederler. Münasib edviye (ilaç) ile tedavi ederler. Diba' ve şeyb ü zerba'f-ı harîr câme hübbabları vardır. Her gün iki defa hastalara günâgûn idame-i nefise bizal olunur. (evkafi o derece kavidir ki, vakıfnamesinde "eğer matbahta keklik ve turaç ve süglün kuşlarının eti bulunmazsa bülbül ve serçe ve kebuter bişüp hastalara bizal oluna diye muharrirdir (yazılıdır)." Hastalara, divanelere def'i cunûn için mıtıriban ve hanendegân ta'yin edilmiştir. Avratlar, kefereler için başka bir köşede tımarhanesi vardır."

Evliya Çelebi'nin yukarıdaki satırlarda yer alan bilgilendirmesinde iki önemli husustan biri olan "Dersiâm-ı hekim başısı vardır" ifadesi konu ile ilgilenen tıp tarihçilerinin yorumuyla "darüşşifada bir dekan, yönetici" bulunduğu şeklinde yorumlanarak, İstanbul Üniversitesi bünyesindeki İstanbul Tıp Fakültesi'nin, dolayısıyla İstanbul'da tıp eğitim-öğretiminin Fatih darüşşifası ile başladığı görüşü için kaynak olarak alınmasını sağlamıştı. Ancak Evliya Çelebi'nin müteakip cümlelerinde bildirdiği «hastalara, divanelere def'i cunûn için mıtıriban ve hanendegân tayin edilmiş olması, hastaların müzikle tedavisinin yapıldığını bildirdiği gibi, "**Avratlar, kefereler için başka bir köşede tımarhanesi vardır**" ifadesi de kadınlar ve hristiyanlar için ayrı ayrı darüşşifa yapılarının varlığını işaret eder

1 G. G. Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, 1992, s.78-81. ve dipnot 98; G. G. Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, Atatürk Kültür merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002, s.41 vd.

ki, bu cümledeki “başka bir köşe’de” ifadesi, bu yapıların külliye bütünlüğünde aranması düşüncesini de belirler.²

Daha geç tarihten bir kaynak eser ise; Hüseyin Ayyansarayî **Hadikat ül Cevami**’de (c.1, İstanbul 1281, s.8) “Der beyan-ı Cami-i Fatih Sultan Mehmed... ve bir tabhane-i imaret ve mukabilinde darü’ş-şifa dahi bina olunmuştur. Tabhanesinin ve darü’ş-Şifa’nın mustakil mescidleri ve mümîn imam ve müezzinleri vardır” diyerek, 1864 yılında basılan bu eserde darüşşifa ile imaretinin mescidlerinde imam ve müezzinlerinin varlığı, bu darüşşifanın işlevinin sürdüğünü ifade ediyor. Ayyansarayî’nin bilgin Müstakimzade Süleyman Saadetin Efendi’nin teşviki ile 1779 yazdığı iki ciltlik eserinde verdiği bu bilgi ise, 18. yüzyılın sonlarında darüşşifanın işlevini sürdürdüğünü gösteriyor.³

Fatih darüşşifası ile ilgili yukarıda belirttiğimiz eserlerin kaynaklık ettiği yayınlar ise 1935’li yıllarda başlamış, ve başta Tahsin Öz; **Zwei Stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih** (İstanbul Forschungen IV, İstanbul, 1935). Müteakiben **Fatih Sultan Mehmet II. Vakfiyeleri**, (Ankara 1938), Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bu yayınlardan sonradır ki, başta tıp tarihçileri olmak üzere konu ile ilgi başlamıştır.⁴

Rahmetli Süheyl Ünver, **Tıp tarihi Arkivi**’nde yayınlanan ve Y. Mim. Sedat Çetintaş’a ithaf ettiği, “**Fatih Darüşşifası Planı**” başlıklı makalesinde⁵ Fatih Darüşşifası ile olan meraklı ilgisini açıkladıktan sonra Başvekâlet Arşivi’nde

-
- 2 Bedi. N. Şehsuvaroğlu, “Türkiye’de Tıp Öğretimi” L*Enseignement de la Medecine en Turquie”, İ.Ü.Tıp Fak.Mec. XXII/2, 1959, s.735-752; Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Türk İstanbul’da Tıp Öğretiminin 500.Yıldönümü”, İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, XXXIV, 1971, s.831-841.
 - 3 M. Orhan Bayrak, “Osmanlı Tarihi” Yazarları (Biyografi ve Bibliyografi, İstanbul, Osmanlı Yayınevi, 1982, s.56.
 - 4 A. S. Ünver, “Fatih Külliyesi’nin ilk vakfiyesine göre Fatih Darüşşifası”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, V/17, 1940, s.13-17.; “Fatih Külliyesi’ne ait diğer mühim bir vesika”, *Vakıflar Dergisi*, I, 1938, s.39-46.; “İstanbul’un zaptından sonra Türklerde tıbbi tekâmüle bir bakış”, *Vakıflar Dergisi*, I, 1938, s.71-81; Osman Nuri Ergin, *Fatih İmaret Vakfiyesi*, İstanbul, 1945; Halim Baki Kunter, “Fatih Darüşşifası”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1962, s.142-147; Bedi N. Şehsuvaroğlu, “Türk İstanbul’da Tıp Öğretiminin 500.Yıldönümü”, İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, XXXIV, 1971, s.831-841.
 - 5 (C.6,S.21-22,Eylül-Kânunuevvel 1943), (İstanbul Üniversitesi yayını), İstanbul 1943 s.23-28. “İstanbul Üniversitesi’nin Fatih zamanına ait ilk 30 yılı tarihini yazmakla meşgul olduğum şu dört senede ilk noksan tarafımızın darüşşifa binası ve onu anlatamamak olduğunu düşünmekte idik. İşte öyle bir anda, bu 400 sahifelik notların son tashihlerini yaparken Başvekâlet Arşivimizin çalışkan mütehasıslarından bayan Adalet, Fatih Darüşşifası’na ait üç mühim vesikann bulunduğunu ve arasında bir de darüşşifanın planı çıktığını ve bunları görmek üzere fazıl müdür muavini bay Salahattin ile beraber beni davet ettiklerini söyledi. Ertesi gün oraya sevinçle gittim, hazırladıkları vesikaları gördüm. Darüşşifanın 1239 (1823) senesindeki planını karşımızda görünce bir müddet gözlerimize inanamadım. Burada şark mistiğine vâkıf birisinin bize naklettiği (Allah ilmi isteyene, parayı da istediğine verir) sözünü düşündüm. İşte bunu bulabilmek mahiyetini bilemediğimiz bir çok sevki tabiilerin ve hüsnü talin bir cilvesinden doğdu dedik. Vesikaların birer birer fotoğrafını aldık ve ayrıca renkli planı da kopya ettik.”

bulunan darüşşifa ile ilgili belge ve planları nasıl bulunduğunu ve sevincini ifade ediyor. Ve Fatih Darüşşifası'nı h.1160/m.1747 yılındaki zelzeleden itibaren, yapı çok hasara uğramasına rağmen, 79 yıl daha, h.1239/m.1823 tarihine kadar varlığını sürdürdüğü, ancak bu yılda Mütevelli Osman bey, çok harap durumda olduğunu ifade ettiği bir taktirle, vakfın boş yere masrafa girmeden yapının enkazının kaldırılarak arsasının da ifraz edilerek (parça parça) satılmasını bildiriyor. Zamanın **hassa mimarı Ahmed**'e h.1239/m1824'te havale edilen iş, yapının bulunduğu duruma göre tamiri yahut han'a dönüştürülerek inşası konusu ile yerinde tetkik ve uygun olan durumun bildirilmesi isteniyor. Bunun üzerine **Sermimaranı hassa Mustafa, Vakıf kâtibi, Ruznamçeci efendi, neccar kalfaları, duvarcı, hamamcı ve kursuncu ustalarıyla mahallinde keşif yapılıyor. Bu inceleme sonucu bir keşif (rapor) ve iki plan hazırlanıyor.**(r.1, 2)

Hazırlanan planlardan binin darüşşifanın mevcut durumunu gösteren rölöve planı, diğerinin ise han'a dönüştürülmesi için yapılan restorasyon planı olduğu anlaşılıyor. Her iki plan da ölçekli, renkli olarak hazırlanmış ve üzerinde bilgilendirme notları yazılmıştır.

Planların Keşifnamesi'ne göre; darüşşifa Fatih'te Atpazarı tarafında olup, dört yönde duvarla çevrili ve dört yönünde duvar dışında yollar bulunur. Avlu girişi Başkurşunlu (Ali Tusî) medresesi dershanesi hizasında bulunmakta ve yapı medrese planında dört köşe bir binadır. Sonradan kubbeli dersane mescide dönüştürülmüş, iki tarafında üçer mekân bulunmaktadır. Ortada şadırvanlı kare avlu 16 kubbeli revakla çevrilmiştir. Binanın ana girişi kuzeyde ve dışa açılmakta ve keşifnamede mermer söveli ve kemerli olduğu bildirilmektedir. Bu girişin iki yanında ikişer mekân ile köşelerde birer kubbeli köşe mekânları yer almıştır. İki kubbeli mekân ise dersane kanadı önünde yan revaklara açılmaktadır. Bu mekânlar kubbeli revak altına açıldıkları yerde, bir destekle desteklenmiş olmasıyla, külliyenin tabhane yapısıyla plan beraberliği gösterir.

Keşifnamede yapının şadırvan ve tuvaletlerine Taksim Maslağı'ndan gelen suyun yollarının bulunduğu ve darüşşifanın han'a dönüştürülmesinin 102.425 kuruş maliyeti bildiriliyor. Keşif bilgileri iki taktirle ve içeriğinde mimarbaşının "birkaç darüşşifanın mevcut olduğu, bu yapının onarımının ise vakfa çok masraflı olacağı sebebiyle Sultan II. Mahmud'a bildirildiğinde, Sultan II. Mahmut yıktırılması için fetva gerekli diyerek, şimdiye kadar niye ilgilenilmediği, etrafındaki salaş yapılardan sağlanan gelir gibi kira alınabileceğini ifade eder.⁶

6 A. S. Ünver, *a.g.m.*, s.27'de kendi araştırmaları ile bulduğu belgelerle h.1160/1747 zelzelesinden beri darüşşifanın metruk olmayıp çalıştığını ifade etmekte ve şu belgeleri vermektedir. Başvekâlet Arşivi'nde darüşşifaya h.1176/m.1762 ve h.1197/m.1782 tarihlerinde birer tabib şakirdi tayin edilmiş, h.1214/m.1799 da darüşşifada iki cerrahın varlığı, h.1218/1803 de ikinci hekim tayini, h.1231 /m.1815 de tekrar başhekim tayini ve h.1240/m.1824 de duvarların kirlenmemesi için maniinnukkuşun (nakışlara verilen zararlara mani olan) tayin edilmiş olması.

E. H. Ayverdi'nin "**Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri**" eserinde Fatih'teki Demirciler Mescidi'ne ayırdığı sayfalarda tartıştığı bu konu, A. S. Ünver'in adı geçen makalesinde sözünü ettiği Fatih'in ilk 30 yıllık dönemine ait 400 sayfayı bulan notlarını, 1946 yılında yayınladığı "**Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**" eserinden istifadeyle, darüşşifanın dersane (mekel) mekânının Demirciler Mescidi olup-olmadığı şeklinde yer almıştır. Ancak her iki yayında da darüşşifaya ait iki plandan sadece birine, rölöve planına yer verilmiştir. E. H. Ayverdi bu röleveden hareketle Fatih Külliyesi Vaziyet Planı'na da darüşşifanın planını eklemiştir ki, bizler keşfin eki olan bu vaziyet planıyla Fatih Külliyesi bütünlüğünü tanıma imkânını bulabildik.⁷

Fatih Darüşşifası'nın 1824'teki keşfin eki olan iki plan (rölöve, restorasyon) Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde başlayan son yıllardaki tasnif çalışmalarından sonra yayınlanan "**Son Devir Osmanlı Hastahaneleri**"⁸ eserinde yer almıştır. Bu iki plandan sayfa 43'teki darüşşifa yapısının rölövesi olup, üst sol köşesinde "**darüşşifanın resm-i kadimi**" olarak tanıtılmıştır. Bu tanımla yapının mevcut durumunun tespiti, rölövesi olduğu ifade edilmektedir.⁹ Bu rölöve planı üzerinde yapının kareye yakın plan yorumunda, şadırvanlı, revaklı avlusunun ve enine dikdörtgen planlı kubbeli dersane mekânının dıştan beşgen çıkıntısıyla tanıma şansımız kadar, mekân düzenini de duvar kalıntılarının kırmızı renkle belirtilmesinden anlıyoruz. Gene yapının bütün üst örtü sistemini tanımaktayız. (r.1)

Sayfa 42'de verilen planın da sol üst köşesindeki "**Darüşşifa-i mezkûrûn han oldukta resm-i cesimi**" yazısı, yapının han olarak planını ifade ediyor ki, bu planda mekânlar ölçü-büyüklik olarak küçülmüş, dolayısıyla dikdörtgen odalar tasarlanmış, dersane ve köşelerdeki kubbeli mekânlar odalara dönüştürülmüş, «üzeri tahtalı avlu» ifadesiyle belirtildiği gibi revakların kubbeleri yerine ahşap örtü sistemi düşünülmüştür. Darüşşifanın hana dönüştürülmesinde en önemli değişiklik ise darüşşifa kapısı ile dış avlu duvarındaki kapının birleştirilerek yapı bünyesine karşılıklı olarak mekânların katılmış olmasıdır. Yapının üst örtüsü ahşap ve saçak çıkmalı olarak gösterilmiştir.

Diğer taraftan belge nitelikli görsel kaynaklarda Fatih Külliyesi içindeki Fatih Darüşşifası'nı tanıtan-tanıtmayan bazı ipuçları da tespit edilebilmektedir.

Pervitiç (Pervititch) Haritası'nda (1930 yılında çizilmiş) İmaret-tabha-

7 A. S. Ünver, *Fatih Külliyesi zamanı ve İlim hayatı*, İstanbul, 1946, s.44; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1989, c.3, s.339-341.

8 *Son Devir Osmanlı Hastahaneleri. (Last Period Ottoman Hospitals),(Fotograf ve Planlar)*, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2008, s. 42, 43.

9 a.g.e., s.43'te Fatih Darüşşifası'nın tahmini tarihle 1824'de yapılmış planı (BOA, HAT,nr.545/26941-C; Osmanlılarda Sağlık.) ile s.42'de Fatih Darüşşifası'nın tahmini tarihle 1824'de çizilen hana dönüştürülme planı.(BOA, HAT,nr.545/26941-C; Osmanlılarda Sağlık.)

ne-hazire-darüşşifa alanındaki yapılaşmayı incelediğimizde, 41, 42, 43, 44 numaralı yapı adaları darüşşifa yapısının yer aldığı arsalar olarak gösterilmiştir. Oysa Keşif'te darüşşifa'nın avlu ve ana giriş kapısının Başkurşunlu medresenin dersane ekseninde olduğu ifade edilmiştir ki, bu bilgi nazara alındığında 42,43,44 numaralı adalar darüşşifa binasının yer aldığı alan olup, 41 numaralı adanın da Evliya Çelebi'nin yazdığı Avratlar-kadınlar ve hristiyanlara ait darüşşifa yapılarının yeri olduğu düşünülebilir mi ? sorusu önem kazanmaktadır.(r.3, 4)

Daha önceki tarihlerdeki bir harita ise, II. Bayezit Külliyesi'ne su sağlamak için bir isale hattı ve su dağıtım şebekesini gösteren (bu su şebekesinin 20.yüzyıl başına kadar çalıştığı bilinen), 19.yüzyıl başında çizildiği bilinen bu haritada paralel eksenler üzerine cami ve iki tarafında kurşunlu medreseleri doğru olarak işlenmiş, imaret, hazire ve darüşşifa adaları olarak üç ada üzerinde binalar gösterilmiştir. İmaret adasında deve hanı yazılmış, kubbeli imaret binası sağda işlenmiş, diğer yapılar kırma çatı ile gösterilmiştir. 344 numaralı ada ise ağaçlık olarak boş gösterilmiştir. Darüşşifanın bulunduğu adada ise çevre duvarı üzerinde Başkurşunlu medrese dershanesine bakan cephede bir avlu kapısı, güney bahçe duvarında da bir çeşme işlenmiş, avlu ortasındaki darüşşifa yapısı ise üç kubbeli, pencereci bir bina olarak tasvir edilmiştir. Bu görünüşüyle darüşşifanın kare planlı, avlulu medrese şemasında olduğu söylenemez¹⁰. (r.5)

Günümüze ulaşmayan Fatih Darüşşifası'nın kaynak nitelikli belge ve yayınlarda işlenen konuları dikkate alarak yaptığımız bu çalışmanın sonucunda;

* 19. yüzyıl içinde erken sayılacak bir tarihte hazırlanan keşif ve eklerinin nasıl ve hangi sistematik ve yöntemle hazırlandığını göstermesi,

* Osmanlı Devleti genelinde yapı ve inşaa işlerini organize edip yürütecek bir kurum olarak, daha sonraki yıllarda tesis edilecek olan, **Ebniye-i hassa Müdürlüğü**'nden (kuruluşu 1831) önce, yerinde yapılan çalışmanın vasıflı personelin-den, keşif raporunun yazılması, rölöve ve restorasyon planlarının ölçekli, renkli ve açıklayıcı bilgileri ihtiva etmesi gibi çizim kurallarının tanımlanır olması,¹¹

* Günümüz onarım çalışmaları öncesi yapılan çalışmalarla yaklaşık örtüşen bir örnek teşkil etmesi,

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf arazisine sonradan yapılan binalara, vakıf mülkünün satılamayacağı gibi özellikleri belirleyip, çalışmanın içeriğini oluşturmak ise, FSMVÜ bünyesinde ilk kez restorasyon yüksek lisans öğretiminin kapsamlı olarak yer alması ve öğretimde bu esasın göz önünde bulundurulması, vakıf arsa ve arazilerinde yapılacak yeni üretimlerden önce dikkat edilmesi gereken husus olduğudur.

10 Kazım Çeçen, *II. Bayezid Suyolu haritaları*, İstanbul, İSKİ Yayını, 1977. s.11-12.

11 G. Güreşsever Cantay; "XIX. Yüzyıl Kurumlaşma ve Hastahaneler I, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.1, Bahar, 2013, s.108-126.

Kaynakça

Ayverdi, E. H. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)*, c.3, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1989.

Bayrak, M. Orhan, "Osmanlı Tarihi" *Yazarları (Biyografi ve Bibliyografi)*, İstanbul, Osmanlı Yayınevi, 1982.

Cantay, Gönül Güreşsever; «XIX. Yüzyıl Kurumlaşma ve Hastahaneler I'», *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.1, Bahar, 2013.

Cantay, Gönül Güreşsever , *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, 1992.

Cantay, G. G., *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara, Atatürk Kültür merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.

Çeçen, Kazım, *II. Bayezid Suyolu haritaları*, İstanbul, İSKİ Yayını, 1977.

Ergin, Osman Nuri, *Fatih İmareti Vakfiyesi*, İstanbul, 1945.

Kunter, Halim Baki, "Fatih Darüşşifası", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1962.

Son Devir *Osmanlı Hastahaneleri*. (Last Period Ottoman Hospitals),(Fotograf ve Planlar), İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2008.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., «Türk İstanbul'da Tıp Öğretiminin 500.Yıldönümü», İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası, XXXIV, 1971.

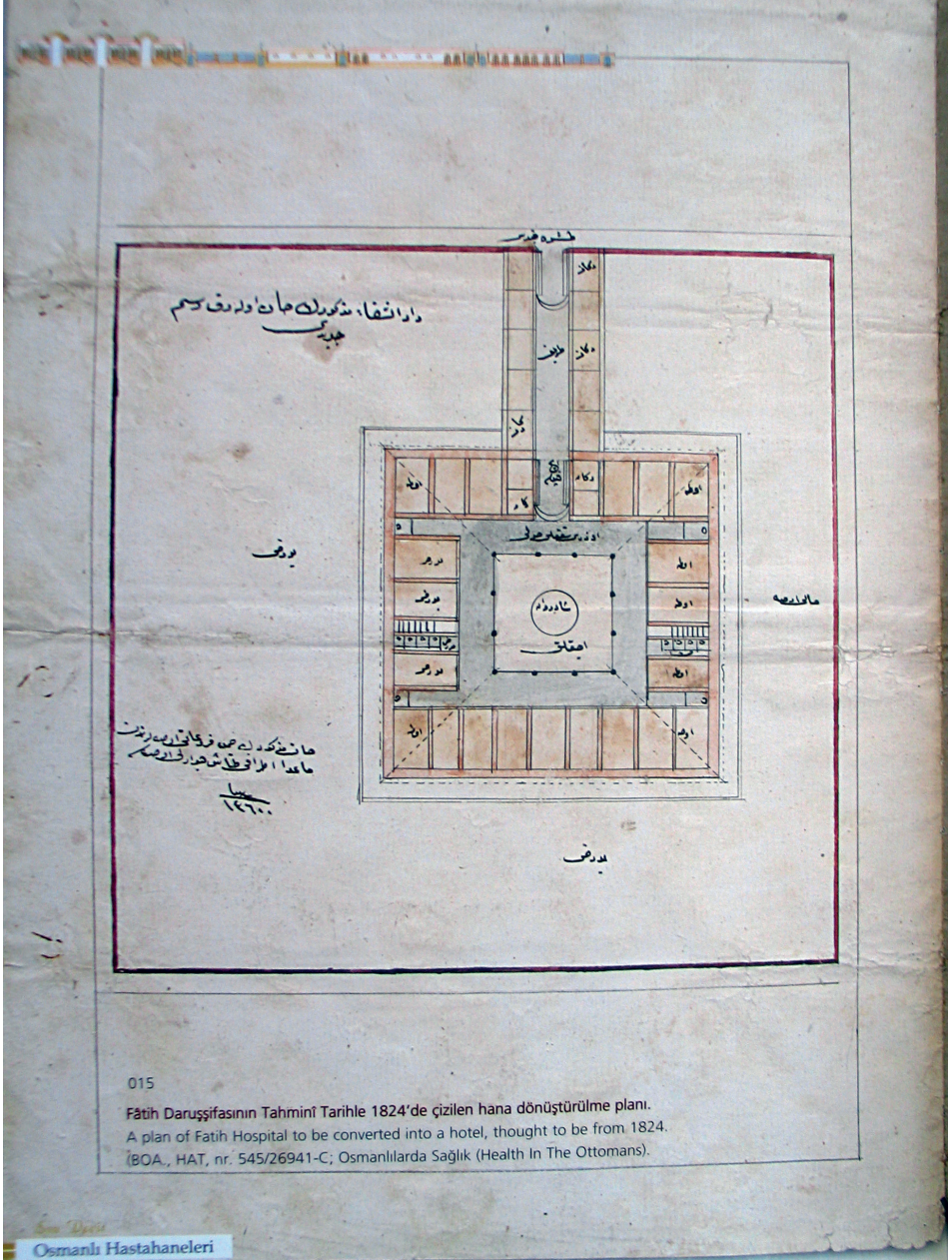
Şehsuvaroğlu, Bedi. N. «Türkiye'de Tıp Öğretimi» (L*Enseignement de la Medecine en Turquie", İ.Ü.Tıp Fak.Mec., XXII/2, 1959.

Ünver, A. S., *Fatih Külliyesi zamanı ve İlim hayatı*, İstanbul, 1946.

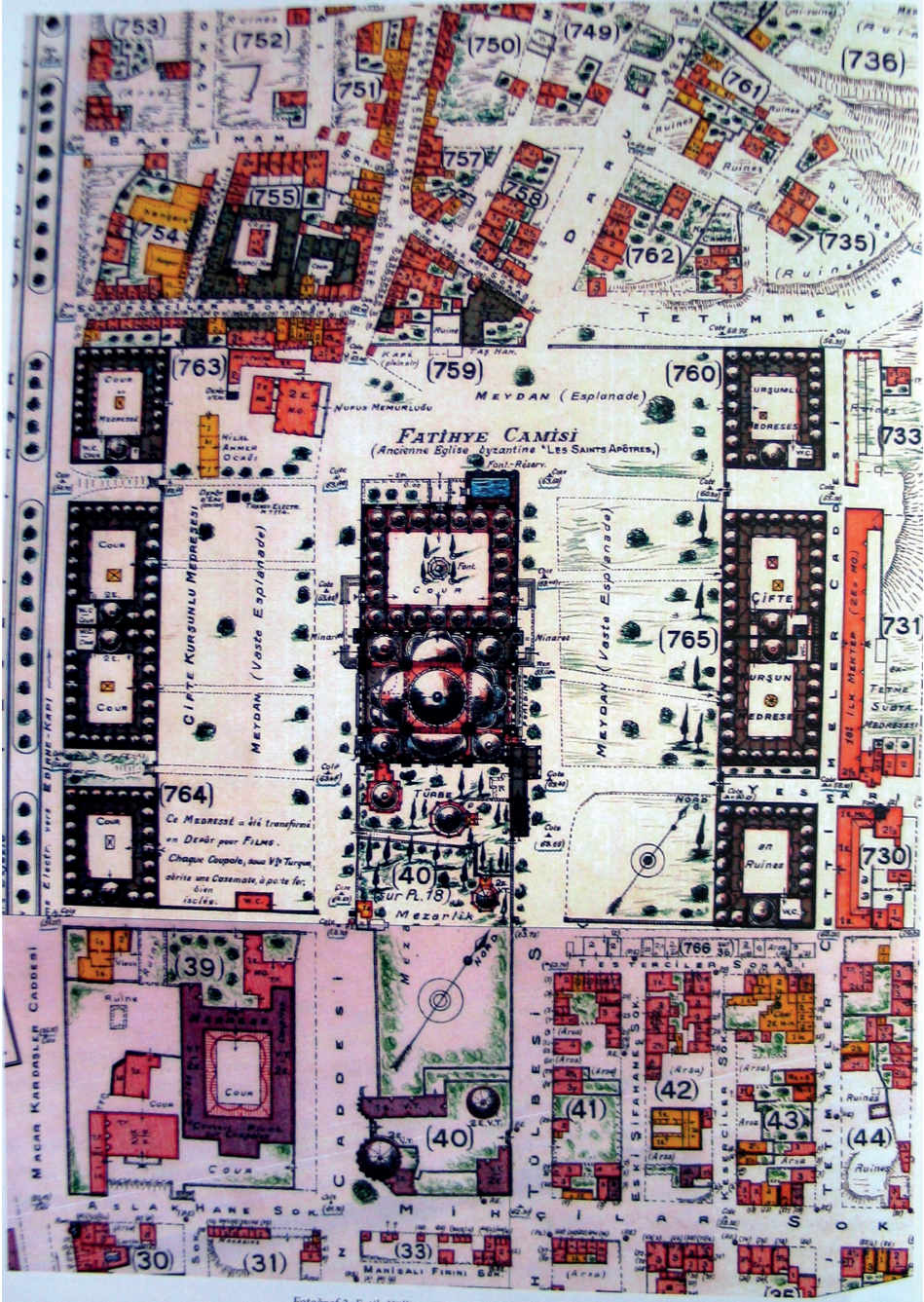
Ünver, A. S., «Fatih Külliyesi'ne ait diğer mühim bir vesika», *Vakıflar Dergisi*, I, 1938.

Ünver, A. S., "Fatih Külliyesi'nin ilk vakfiyesine göre Fatih Darüşşifası", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, V/17, 1940.

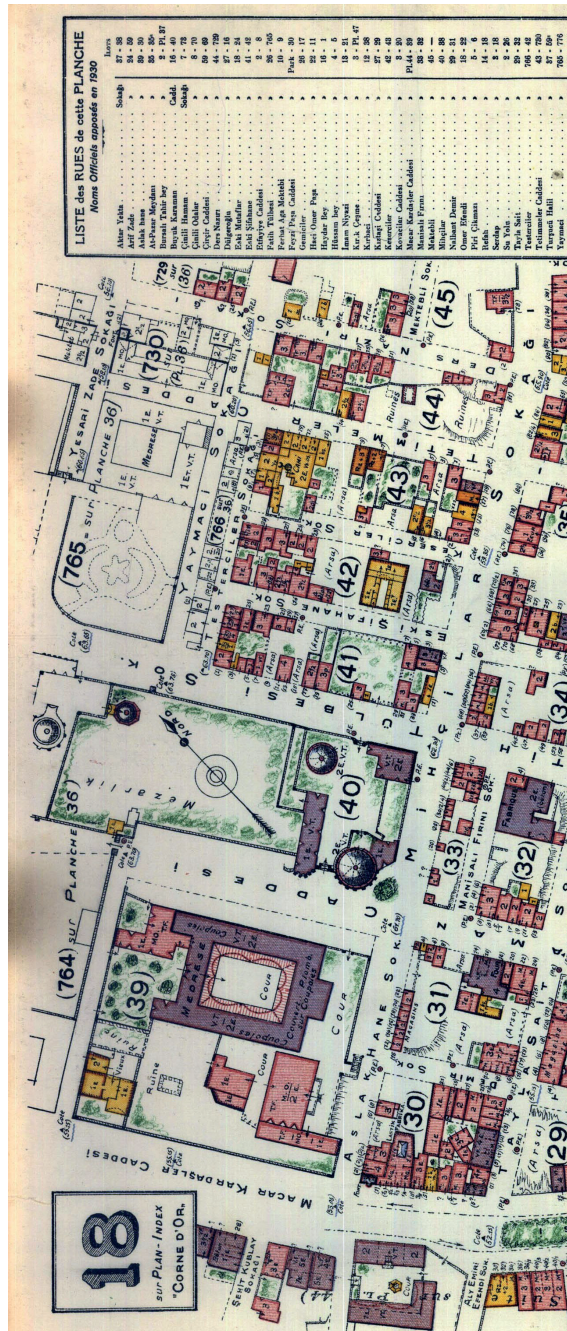
Ünver, A. S., "İstanbul'un zaptından sonra Türklerde tıbbi tekâmüle bir bakış", *Vakıflar Dergisi*, I, 1938.

Resim 2. Fatih Darüşşifası Han Restorasyon Planı (BOA)

Resim 3. Pervitiç (Pervittitch) Haritasında Fatih Külliyesi.

Resim 5. II. Bayezit Suyolu Haritasında Fatih Külliyesi.

Resim 6. II. Bayezit Suyolu Haritasında Fatih Darüşşifası.